

PRAPOR LEGIE ARCIVÉVODY KARLA VE SBÍRCE PAMÁTNÍKU MOHYLA MÍRU

Petr Bělohoubek

V roce 2020 byla Sběrka Památníku Mohyla míru obohacena o unikátní předmět: prapor Česko-moravsko-slezské legie arcivévody Karla.¹ Touto vítanou akvizicí se podařilo rozšířit skromnou sbírku o předmět nesporné historické hodnoty. Zaslouží si, aby mu byla věnována pozornost, která nebude zaměřena pouze do minulosti, ale také k možnému využití artefaktu v budoucnu.

Text si klade za cíl pojednat o praporu v širší perspektivě. Na začátku bude stručně představena osobnost arcivévody Karla Ludvíka Rakousko-Těšínského, následně bude pojednáno o samotné legii. Stěžejní část práce se zaměří na sbírkový předmět, který bude důkladně popsán a dále bude zhodnocen jeho současný stav. V závěru tohoto textu pak bude formulována představa, jak by mohla vypadat nadcházející část druhého života tohoto artefaktu.

OSOBNOST ARCIVÉVODY KARLA LUDVÍKA RAKOUSKO-TĚŠÍNSKÉHO

Karel Ludvík Jan Josef Vavřinec Rakouský se narodil 5. září 1771 ve Florencii pozdějšímu císaři Svaté říše římské národa německého Leopoldovi II. a jeho ženě Marie Ludovice Španělské.² Otec Karlovi připravoval, i vzhledem k jeho zdravotním potížím,³ církevní kariéru. Nicméně již od dětství se u Karla projevoval značný zájem o armádu. Ten v něm rozvíjeli jeho adoptivní rodiče, kterými se roku 1791 stala jeho bezdětná teta arcivévodkyně Marie Kristýna a její muž Albert Kazimír Sasko-Těšínský.⁴ Příležitost rozvinout svou zálibu a vyniknout v ní mu byla dopřána poměrně záhy. Již roku 1792, kdy došlo k počátku konstituování I. protifrancouzské koalice, se mladý arcivévoda Karel zapojil do bojů. Roku 1795 se stal armádním poradcem svého bratra, tehdejšího císaře Františka II. Brzy nato byl Františkem povýšen do hodnosti polního maršála. V této pozici se záhy

vyznamenal v dalších střetech I. protifrancouzské koalice. Karel si v této době dílčími vítězstvími rakouských zbraní získal velké sympatie u širších vrstev obyvatelstva. Roku 1797 se zapojil do střetů s revoluční Francií v Itálii, které v říjnu téhož roku vyústily v uzavření mírové smlouvy v Campo Formio. Později, ve střetech II. koaliční války, Karel velel jednotkám operujícím v jižním Německu a Švýcarsku. V této době však ještě vzrostlo napětí mezi Karlem a vídeňským dvorem, které zapříčinilo Karlovu vojenskou rezignaci.⁵

V době III. koaliční války se účastnil bojů v Itálii, po podpisu Prešpurského míru byl jmenován ministrem války. Ve své nové funkci, v níž mu byly konečně svěřeny pravomoci úměrné úkolům, které si předsevzal, započal s reorganizací rakouské armády. V této době byly z Karlovy iniciativy např. vytvořeny vojenské zálohy nebo byla zřízena zeměbrana.⁶

Největšího vojenského vítězství se Karel dočkal roku 1809, kdy se mu podařilo porazit vojska francouzského císaře Napoleona v bitvě u Aspern. Květnové vítězství roku 1809 bylo však brzy zkaleno porážkou v rozhodující bitvě u Wagramu, po které následovalo uzavření znojemského příměří mezi Rakouskem a Francií. Po wagramské porážce se arcivévoda Karel stáhl do soukromého života a dalších vojenských střetů se neúčastnil. Roku 1815 byl jmenován guvernérem pevnosti Mohuč, v témže roce se oženil s Henriettou Nasavsko-Weillburskou. Arcivévoda Karel Rakousko-Těšínský zemřel 30. dubna 1847, jeho ostatky byly uloženy do tradičního místa posledního spočinutí příslušníků domu habsburského, do kapucínské hrobky ve Vídni.⁷

Arcivévoda Karel v bitvě u Aspern, obraz od Johanna Petera Kraffta. (převzato z: <https://cs.wikipedia.org>)

1 Sběrka Památníku Mohyla míru, Prapor legie arcivévody Karla, přír. č. 7/2020. Předmět byl získán koupí od soukromého sběratele.

2 *Erzherzog Karl: Ein Heldenleben*. Wien: Karl Haas'sche Buchhandlung, 1847, s. 4.

3 Jednalo se zejména o epilepsii, kterou Karel trpěl od nejútlejšího dětství. K tomu zejména: ROMBERG, Winfried M. Die Epilepsie des Erzherzog Carl von Österreich (1771–1827). *Würzburger medizinische Mitteilungen*. Würzburg, 1994, sv. 12, s. 245–253.

4 PERNES, Jiří et al. *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526–1918*. Praha: Elka Press, 2003, s. 203.

5 PERNES, Jiří. *Habsburkové bez trůnu*. Praha: Iris, 1996, s. 18–39, zde zejména s. 29–34.

6 MEŘIČKA, Václav. Arcivévoda Karel a česko-moravská legie, jím zorganizovaná roku 1800. *Bulletin ČSNS*. Brno: Československá napoleonská společnost, 2001, roč. 5, č. 16, s. 75.

7 PERNES, pozn. 5, s. 18–29 a 39.

Vzhledem ke konstituování legií arcivévody Karla na českém území bude vhodné stručně pojednat o arcivévodově vztahu k zemím Koruny české. Karlův vztah k českým zemím byl dán skutečností, že byl roku 1797 jmenován guvernérem a generálním kapitánem v Českém království. Jeho první pražské působení bylo poměrně záhy přerušeno opětovným zapojením do bojů mimo Čechy, nicméně se do Prahy v důsledku spojeneckých neshod mezi Ruskem a Rakouskem vrátil, aby se zde stal generálním guvernérem.⁸ Krátce po přesídlení do Čech byl Karel svým starším bratrem vyzván k tomu, aby svou pozornost zaměřil na obranu Čech. Císař František, který očekával opětovné vypuknutí bojů,⁹ arcivévodovi doporučil, aby nechal vytvořit legii, která by nesla Karlovo jméno. Arcivévodovo nařízení vytvořit z řad českého obyvatelstva legii, která bude zemi v době ohrožení hájit, bylo vtěleno do dopisu datovaného 17. října roku 1800.¹⁰

V souvislosti s vytvořením legie byla vydána řada listin a svolání, z nichž se dozvídáme, že legii má tvořit 20 praporů, které mají být schopny samostatného nasazení do akce, přičemž 12 praporů má působit na území Čech, 8 na Moravě a ve Slezsku. Poměrně značný prostor je věnován požadavkům na profil členů legie. Samozřejmostí měla být jejich vlastenecká oddanost a přilnutí k monarchii. Poddůstojníci a důstojníci u jednotlivých praporů měli sloužit jako vzor pro ostatní vojáky. Předpokládal se výběr poloviny členů z armádních sborů, druhé poloviny pak z řad zemské šlechty, bohatého měšťanstva a z příslušníků nejvzdělanějšího měšťanstva. V případě, že by byl člen legie zraněn nebo i zabit, mělo být postaráno o jeho rodinu. Stejně tak jsou v Karlových listech zmíněny výhody pro studenty, kteří se stanou členy legie. Cílový počet členů legie byl stanoven na 20 000 dobrovolníků. Činnost jednotlivých praporů byla omezena na dobu ohrožení země, po pominutí ohrožení se počítalo s rozpuštěním jednotek.¹¹ Ačkoliv se poměrně rychle dosáhlo naplnění určeného počtu 20 000 dobrovolníků, a dokonce došlo k tomu, že vzniklo 22 praporů namísto plánovaných 20,¹² legie nikdy nebyla nasazena do akce a již roku 1801 byla rozpuštěna.

8 Arcivévoda Karel, *česko-moravsko-slezská legie roku 1800 a její prapory* [online]. [cit. 29. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.primaplan.cz/news/arcivevoda-karel-cesko-moravsko-slezska-legie-roku-1800-a-její-prapory/>.

9 *Legion Erzherzog Karl. Ein Denkmal der Liebe und Treue für Fürst und Vaterland*. Prag: in der Geersschen Buchhandlung auf der Kleinseite in der Brückengasse beim schwarzen Bären Nro. 21, 1800, s. 4.

10 Ibid.

11 Ibid., s. 13 a 17.

12 Výčet jednotlivých praporů legie arcivévody Karla lze nalézt např. zde: MĚŘIČKA, Václav. Arcivévoda Karel a Česko-moravsko-slezská legie. In: WALTER, Vilém a SCHILDBERGER, Vlastimil, eds. *Prapor – znamení, které sjednocuje: upomínka na požehnání praporu Brněnského městského střeleckého sboru v katedrále sv. Petra a Pavla u příležitosti Dne Brna 19. srpna 2007 a k 15. výročí obnovení Sboru v roce 2008*. Brno: Brněnský městský střelecký sbor, 2008 s. 46–47.

Jakkoliv lze v souvislosti s legií arcivévody Karla hovořit o jejím pouze epizodním charakteru, je nutné zde zmínit dvě podstatné skutečnosti. Tou první je vlna nadšení, která provázela rekrutování dobrovolníků. Toto nadšení si lze vysvětlit obrovskou Karlovou oblibou u českého obyvatelstva, obecně byl vnímán jako udatný a velmi schopný bojovník v době, kdy rozhodně nelze hovořit o tom, že by rakouské zbraně na evropských bojištích zaznamenávaly pouze výhry. Nejen dobový tisk se o arcivévodovi Karlovi vyjadřoval velmi pochvalně, hovořilo se o něm jako o hrdinovi.¹³ Druhou zajímavou skutečností je, že v legiích arcivévody Karla je možné spatřovat předchůdce budoucí zeměbrany.¹⁴ Jak bylo řečeno výše, vytvoření zeměbrany, tedy *landwehru*, reagovalo na neúspěchy (nejen) třetí protifrancouzské koalice. Při pozdějším formování zeměbrany a v následných proklamacích bylo připomínáno zformování Karlovy legie a i na tomto příkladu byla demonstrována loajalita českého a moravského obyvatelstva. Opomenout také nelze fakt, že řada bývalých příslušníků legie arcivévody Karla se v letech 1813–1814 stala součástí známé České šlechtické gardy císaře Františka I.¹⁵

POPIS SBÍRKOVÉHO PŘEDMĚTU

Je známo, že legii arcivévody Karla tvořilo 22 pěších praporů a 1 myslivecký sbor, je však velmi obtížné určit, které jednotce patřil prapor, jenž je nově součástí Sbírky Památníku Mohyla míru. Jak bude níže doloženo, je jasné, že se jednalo o útvar působící na Moravě, bližší identifikaci však současný stav bádání neumožňuje.

Sbírkový předmět má rozměry 160 x 135 cm. Základem dvouplášťového praporu je béžový hedvábný ryp. Ve středu aversní strany je na modrém španělském štítu umístěná povýšená zlato-červeně šachovaná moravská orlice, kterou zdobí markrabčí koruna. Kolem se vine ozdobná červená stuha, na které je možné číst následující text: „Arcyknžete Karla Czeský – Morawský a Slezský Wybor. Pro Wlast. Pro Krále.“ Okraj je zdoben červenými plameny.

Dominantní část reversní strany tvoří císařský střední znak v podobě užívané do roku 1804. Císařského orla zde doplňuje heraldická symbolika jedenácti zemí, kterým v této době císař František vládl. Podél reversní strany se vine červená stuha, na níž lze (místy s obtížemi) číst: „E. H. Karls Böhmisch-Mährisch und Schlesische Legion. Für der König.“ Okraj je zdoben červenými plameny.

Je nutné konstatovat, že současný stav praporu není dobrý. K aktuálnímu neutešenému stavu přispěl zejména zásadní sekundární zásah – podlepení praporu disperzním lepidlem. Centrální malba je poškozená, z velké části fragmentární.

13 WESSELY, Josef. *Erzherzog Karl: seine Siegesbahn, der österreichische Waffenruhm*. Wien, 1860, s. 10.

14 VÁVERKA, Ladislav. *Zeměbrance a dobrovolnické prapory země moravsko-slezské ve válce 1809. Část I. Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2015, roč. LXVII, s. 45.

15 MĚŘIČKA, pozn. 12, s. 48.

Prapor legie arcivévody Karla, avers. (foto: Muzeum Brněnska)

Prapor legie arcivévody Karla, revers. (foto: Muzeum Brněnska)

Součástí praporu je také samostatná horní část žerdě s mosaznou špicí. Na aversní straně mosazné špice je vyryta moravská orlice, na reversní straně je čitelný text: „Pro krále a pro Wlast 1800“. Na žerdi jsou patrné zbytky hedvábí, celý sbírkový předmět je doplněn stuhou s textem: „Vaterland 1800“.

V souvislosti se současným stavem sbírkového předmětu je nezbytné zmínit, že k jeho výrazné degradaci došlo pravděpodobně v posledních letech. Fotografie praporu se totiž v roce 2008 objevily ve sborníku *Prapor – znamení, které sjednocuje*, který vydal Brněnský městský střelecký sbor. Na fotografiích ve sborníku je text na reversní straně lépe čitelný a především kompletní. Oproti současnému stavu je zde na ozdobné stuze čitelný text „Für das Vaterland“. Aversní i reversní strana předmětu nevykazují takový stupeň degradace, jaký je patrný v současnosti.

BUDOUCNOST PRAPORU LEGIE ARCIVÉVODY KARLA

Ačkoliv současný stav popisovaného praporu legie arcivévody Karla není dobrý, jedná se o velmi hodnotný sbírkový předmět. Po náležitém restaurátorském zásahu je uvažováno o jeho instalaci v muzejní budově Památníku Mohyla míru. Jako tichý svědek minulých dob má co nabídnout i dnešnímu návštěvníkovi. Pozoruhodný je důvod samotného vzniku tohoto praporu, blízké spojení s oblíbeným arcivévodou Karlem. Ačkoliv pravý křest bojem tento předmět se svou jednotkou nezažil, byl snad, jak uvádí Karel Schwarzenberg, umístěn na Pražském hradě nebo v Brně a šlo tedy o předmět především reprezentativní.¹⁶ Z hlediska muzejního využití se jedná o vhodný předmět, jehož prostřednictvím může být přiblížen vztah obyvatelstva českých zemí k vládnoucí dynastii.

¹⁶ SCHWARZENBERG, Karel. *Obrazy českého státu od r. 1526 do r. 1918*. Praha: Melantrich, 1939, s. 202–203.

PRAMENY A LITERATURA

Muzeum Brněnska – Památník Mohyla míru, Sbírka Památníku Mohyla míru.

Erzherzog Karl: Ein Heldenleben. Wien: Karl Haas'sche Buchhandlung, 1847.

HERTENBERGER, Helmut a WILTSCHKEK, Franz. *Erzherzog Karl. Der Sieger von Aspern.* Graz: Styria, 1983.

Legion Erzherzog Karl. Ein Denkmal der Liebe und Treue für Fürst und Vaterland. Prag: in der Geerssischen Buchhandlung auf der Kleinseite in der Brückengasse beim schwarzen Bären Nro. 21, 1800.

MĚŘIČKA, Václav. Arcivévoda Karel a Česko-moravsko-slezská legie. In: WALTER, Vilém a SCHILDBERGER, Vlastimil, eds. *Prapor – znamení, které sjednocuje: upomínka na požehnání praporu Brněnského městského střeleckého sboru v katedrále sv. Petra a Pavla u příležitosti Dne Brna 19. srpna 2007 a k 15. výročí obnovení Sboru v roce 2008.* Brno: Brněnský městský střelecký sbor, 2008, s. 44–50. ISBN 978-80-254-4071-1.

MĚŘIČKA, Václav. Arcivévoda Karel a česko-moravská legie, jím zorganizovaná roku 1800. *Bulletin ČSNS.* Brno: Československá napoleonská společnost, 2001, roč. 5, č. 16, s. 70–80. ISSN 1213-6999.

PERNES, Jiří. *Habsburkové bez trůnu.* Praha: Iris, 1995. ISBN 80-7176-253-9.

PERNES, Jiří et al. *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526–1918.* Praha: Elka Press, 2003. ISBN 80-902745-5-2.

ROMBERG, Winfried M. Die Epilepsie des Erzherzog Carl von Österreich (1771–1827). In: *Würzburger medizinhistorische Mitteilungen.* Würzburg, 1994, sv. 12, s. 245–253. ISSN 0177-5227.

SCHWARZENBERG, Karel. *Obrazy českého státu od r. 1526 do r. 1918.* Praha: Melantrich, 1939.

VAVERKA, Ladislav. Zeměbranecké a dobrovolnické prapory země moravsko-slezské ve válce 1809. Část I. *Vlastivědný věstník moravský.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2015, roč. LXVII, s. 40–58. ISSN 0323-2581.

WESSELY, Josef. *Erzherzog Karl: seine Siegesbahn, der österreichische Waffenruhm.* Wien, 1860

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Arcivévoda Karel, česko-moravsko-slezská legie roku 1800 a její prapory [online]. [cit. 29. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.primaplana.cz/news/arcivevoda-karel-cesko-moravsko-slezska-legie-roku-1800-a-jeji-prapory/>.